

Znovu ožít

Ta hra byla stará, napsal ji už v roce 1849 ve Francii; cenzura ji okamžitě zakázala a povolení vydat ji tiskem dostal až v roce 1855. Poprvé ji inscenovali o sedmnáct let později v Moskvě, kde se dočkala žalostných pěti představení. Teď mu třicet let od vzniku toho kusu poslala telegram, zda by ji mohla zkrátit pro Petrohrad. Souhlasil, raději ji však jemně upozornil, že tohle juvenilní dílko bylo míněno pro knižní publikaci, a ne pro jeviště. Dodal, že ta hra není hodna jejího ohromného talentu. Šlo o typickou galantnost: v životě ji neviděl hrát.

Tak jako většina jeho díla se i tahle hra zaobírala láskou. A stejně jako v jeho životě, tak i v jeho díle: láska nefungovala. Láska mohla, ale nemusela vyvolat laskavost, uspokojit ješitnost a rozjasnit pleť, ale nevedla ke štěstí; city či úmysly nikdy nebyly úplně vyrovnané. Taková už je povaha lásky. Samozřejmě „fungovala“ v tom smyslu, že vyvolávala nejhlubší emoce v životě, díky ní byl svěží jako lipový květ zjara a lámala ho jako zrádce v kole. Ponoukala ho od zdvořilé ostýchavosti k relativní troufalosti, byť to byla troufalost dost teoretická, tragikomicky neschopná činu. Naučila ho zalykavému bláznovství očekávání, zoufalství po nezdaru, lítostivému kvílení i bláhovosti vzpomínání. Lásku znal dobře. Také dobře znal sebe. Před třiceti lety podle sebe napsal roli Rakitina, jenž publiku předkládá jeho závěry

o lásce: „Já aspoň soudím, Alexeji Nikolajeviči, že každá láska, šťastná i nešťastná, je katastrofa... pokud jí člověk úplně propadne.“ Tyto názory cenzura vyškrtla.

Předpokládal, že bude hrát hlavní ženskou roli, Natalji Petrovnu, vdanou ženu, která se zamiluje do domácího učitele svého syna. Jenže ona se rozhodla ztvárnit Nataljinu schovanku Věročku, která se do učitele rovněž zamiluje, jak už to na divadle bývá. Hra měla premiéru; on přijel do Petrohradu; ona se za ním stavila v jeho apartmá v Hotel de l'Europe. Měla z toho trochu strach, ale ten „elegantní a sympatický dědeček“, kterého tam našla, ji okouznil. Choval se k ní jako k dítěti. Bylo to tak překvapivé? Jí bylo pětadvacet, jemu šedesát.

Sedmadvacátého března zašel na představení své hry. Ačkoli se skrýval v hlubinách režiséřské lóže, poznali ho a na konci druhého jednání začalo publikum vyvolávat jeho jméno. Přišla za ním a chtěla ho vyvést na jeviště; on odmítl, ale uklonil se z lóže. Po dalším jednání zamířil k ní do šatny, kde ji uchopil za ruce a prohlédl si ji ve světle plynových lamp. „Věročko,“ řekl. „Skutečně jsem napsal tuto Věročku? Když jsem psal, nikdy jsem jí nevěnoval moc velkou pozornost. Těžištěm hry pro mě byla Natalja Petrovna. Ale vy jste živá Věročka.“

Zamiloval se tedy do vlastního výtvoru? Věročka na jevišti v záři reflektorů, Věročka v zákulisí ve světle plynové lampy, jeho Věročka, které si teď cení o to víc, protože byla v jeho vlastním textu před třiceti lety přehlížena? Je-li láska, jak někteří prohlašují, čistě sebestředná, pokud milovaný není vposledku důležitý, protože milenci si považují především vlastních citů, lze opsat lepší kruh, než když se dramatik zamiluje do svého vlastního výtvoru? Kdo potřebuje vměšování skutečné osoby, její skutečné já ve světle slunce, ve světle lampy, ve světle srdce? Zde je fotografie Věročky, oblečené jako do školy: plachá a přitažlivá, s vášní v očích a otevřenou dlaní symbolizující důvěru.

Ale pokud k takovému nedorozumění došlo, vyvolala ho ona. O mnoho let později napsala ve svých memoárech: „Já Věročku *nehrála*, já prováděla svatý obřad... Opravdu mi připadalo, že Věročka a já jsme jedna a tatáž osoba.“ Tudíž bychom měli být shovívaví, pokud v něm zpočátku vzbudila city „živá Věročka“; v ní je zase nejspíš vzbudilo něco jiného, co neexistovalo – autor hry, který byl dávno pryč, o třicet let dál. A nezapomeňme také na to, že on věděl, že tohle bude jeho poslední láska. Tou dobou už byl stařec. Kamkoli šel, tleskali mu jako instituci, představiteli jedné éry, člověku, jehož dílo je uzavřené. V zahraničí na něj věšeli taláry a stužky řádů. Bylo mu šedesát a starý byl jak ze své

vlastní volby, tak ve skutečnosti. Před jedním dvěma lety napsal: „Po čtyřicítce lze podstatu života shrnout jedním jediným slovem: *Odříkání*.“ Teď byl zase o polovinu starší než to zlomové výročí. Jemu bylo šedesát, jí pětadvacet.

V dopisech jí líbal ruce, celoval její nožky. K narozeninám jí poslal zlatý náramek, na jehož vnitřní stranu nechal vyryt jejich dvě jména. „Připadá mi,“ psal, „že teď tě miluji upřímně. Cítím, že ses v mém životě stala něčím, od čeho mě už nic neoddělí.“ Taková stylizace je konvenční. Byli milenci? Podle všeho ne. Pro něj to byla láska založená na odříkání, v níž vzrušení mělo jména „kdyby jen“ a „co by se bývalo mohlo stát“.

Ale každá láska potřebuje cestu. Každá láska je ze symbolického hlediska cesta, a ta cesta potřebuje ztělesnění. Jejich cesta se odehrála 28. května 1880. On se zdržoval na svém venkovském panství a naléhal, aby ho tam navštívila. Ona nemohla: byla herečka, pracovala, jezdila po štacích; i ona se musela lecčehos zříct. Ale pojede z Petrohradu do Oděsy; cesta by ji mohla zavést přes Mcensk a Orjol. Prostudoval kvůli ní jízdní řády. Z Moskvy odjížděly po kurské trati tři vlaky. Jeden o půl jedné, druhý ve čtyři a třetí v půl deváté: rychlík, poštovní vlak a zastávkový vlak. Příjezdy do Mcenska: deset večer, půl páté ráno a tři čtvrtě na deset dopoledne. Bylo potřeba zvážít praktické stránky romáнку. Měla by milovaná přijet poštovním vlakem, nebo se má celou noc kodrcat železničním ekvivalentem celonočního letu? Přemlouval ji, ať odjede o půl jedné, a příjezd upřesnil na 21.55.

Ta přesnost je svým způsobem ironická. On sám byl proslulý svou nedochvilností. Jednou dobou chodil afektovaně

ověšený tuctem hodinek; i tak chodil na schůzky o několik hodin pozdě. Ale šestého května, rozechvělý jako mladík, stihl na mcenském nádražíčku rychlík v 21.55. Setmělo se. Nastoupil do vlaku. Z Mcenska to je do Orjolu třicet mil.

Těch třicet mil seděl v jejím kupé. Díval se na ni, líbal ji ruce, dýchal stejný vzduch jako ona. Neodvážil se políbit ji na rty: odřeknutí. Anebo ji zkusil políbit na rty, a ona odvrátila tvář: trapná situace, ponížení. Taky banalita, v jeho věku. Nebo ji políbil a ona polibek opětovala, stejně vášnivě: překvapení a náhlá obava. Nevíme: jeho deník později skončí v plamenech, její dopisy se nezachovaly. Máme jen jeho následné dopisy, o jejichž spolehlivosti svědčí to, že o této květnové cestě psal jako o červnové. Víme, že ji na cestě doprovázela jistá Raisa Alexejevna. Co si počala ona? Předstírala spánek, dělala, že zčistajasna dokáže prohlédnout tmu, sledovala ztemnělou krajinu, schovala se za románem od Tolstého? Třicet mil uplynulo. V Orjolu z vlaku vystoupil. Ona seděla u okna, a když se vlak rozjel k Oděse, zamávala mu kapesníčkem.

Ne, i ten kapesníček je vymyšlený. Jde ovšem o to, že spolu absolvovali cestu. Teď se na ni dalo vzpomínat, vylepšovat ji, proměnit ji do ztělesnění, do reality „kdyby jen“. Odvolával se na ni až do konce života. Byla to svým způsobem jeho poslední cesta, poslední cesta srdce. „Život mám za sebou,“ psal, „a ta hodina strávená ve vlakovém kupé, když jsem si skoro připadal jako dvacetiletý mladík, byla posledním vyšlehnutím plamene.“

Míní tím, že skoro dostal erekci? Náš vědoucí věk vytýká svému předchůdci otřepané fráze a vytáčky, jeho jiskry,

plameny, ohně, jeho nepřesné spalování. Prokristapána, láska není vatra, je to ztvrdlý pták a vlhká píča, vrčíme na tyhle omdlávající, odříkavé lidi. Tak na to vlítněte! Proč jste to proboha neudělali? Copak vás čuráci děsí a kundy máte zavřené na zástrčku?! Líbání rukou! Vždyť je naprosto zjevné, co jsi skutečně chtěl líbat. Tak proč ne? A navíc ve vlaku. Stačilo držet jazyk na místě a pohyb vlaku by už udělal práci za tebe. Tamta-dam tamta-dam!

Kdy vám někdo naposledy políbil ruku? A pokud se tak stalo, jak víte, že v tom byl dobrý? (A za další, kdy vám někdo naposledy *napsal* o líbání vašich rukou?) Předkládám tu argument pro svět odříkání. Pokud snad my víme více o naplnění, oni věděli více o touze. Jestli my víme více o číslech, oni věděli víc o zoufalství. Pokud my víme víc o vychloubání, oni věděli víc o paměti. Oni celovali nohy, my cucáme prsty u nohou. Pořád dáváte přednost naší straně rovnice? Je docela možné, že máte pravdu. Pak zkuste jednodušší formulaci: jestli my víme víc o sexu, oni věděli víc o lásce.

Anebo je možná tohle úplný omyl a my si pleteme nuance dvorného stylu s realismem. Možná celování nohou odjakživa znamenalo cucání prstů u nohou. Také jí napsal: „Chci zlíbat tvé ručky, tvé nožky, zlíbat vše, co mi dovolíš líbat, a dokonce i to, co mi nedovolíš.“ Není tohle dost jasné, jak pisateli, tak adresátce? A pokud ano, pak možná platí i opak: že v srdcích se tenkrát nečetlo o nic jemněji než dnes.

Když se ale vysmíváme těm noblesním nešikům předchozí éry, měli bychom se možná připravit na pošklebky pozdějšího století. Jak je možné, že na to jedinkrát nepo-

myslíme? Věříme v evoluci, přinejmenším v tom smyslu, že my jsme jejím vrcholem. Zapomínáme, že to obnáší evoluci mimo naše solipsistická já. Tihle staří Rusové vynikali ve snění o lepších časech a my si ve své lenosti nárokuje potlesk za jejich sny.

Zatímco její vlak ujížděl k Oděse, on strávil noc v hotelu v Orjolu. Byla to rozpolcená noc, báječná v jeho vzpomínkách na ni a zároveň mizerná, protože mu vzpomínky bránily usnout. Teď ho čekaly rozkoše odříkání. „Už mnohokrát jsem se přistihl při tom, jak šeptám: ‚Jakou noc jsme spolu bývali mohli zažít!‘“ Na což naše praktické a podrážděné století odpoví: „Tak nasedni do dalšího vlaku! Zkus ji políbit všude tam, kde jsi ji nepolíbil!“

Něco takového by ovšem bylo příliš nebezpečné. Musí zachovat nemožnost lásky. Proto jí předkládá extravagantní „kdyby jen“. Přizná se, že když už měl její vlak odjet, náhle se ho zmocnilo „šílené“ nutkání ji unést. Šlo o pokušení, jehož se typicky zřekl: „Zazvonil zvonec a *ciao*, jak říkají Italové.“ Ale pomyslete na novinové titulky, kdyby svůj chvilkový nápad uskutečnil. „SKANDÁL NA ORJOLSKÉM NÁDRAŽÍ“, vymýšlí si pro ni nadšeně. Kdyby jen. „Včera zde došlo k pozoruhodné události: postarší spisovatel T— doprovázel slavnou herečku S— cestující do Oděsy, kde měla strávit další brilantní divadelní sezónu. Když se ale měl vlak rozjet, jako by ho posedl sám ďábel: vytáhl madam S— oknem jejího kupé, a když překonal zoufalý odpor umělkyně, atd., atd.“ Kdyby jen. Skutečná chvíle – kapesník, jímž se dost možná mává, plynové světlo, které dost pravděpodobně dopadá na stříbrnou šošolku starého pána – je

přepsána na frašku a melodrama, do novinářského jazyka a „šíleného“ nutkání. Svůdný kondicionál neodkazuje na budoucnost; je bezpečně zakotvený v minulosti. Zazvonil zvonec a *ciao*, jak říkají Italové.

Měl ještě další taktiku: spěchal do budoucnosti, aby dokázal nemožnost lásky v přítomnosti. Aniž se *cokoli* stalo, už se ohlíží za tím, co by se bývalo mohlo stát. „Jestli se za dva až tři roky ještě sejdem, budu starý, velmi starý muž. Ty zase vykročíš do normálního života a z naší minulosti nezbude nic...“ Myslel si, že dva roky promění starého muže ve starého, velmi starého muže; zatímco na ni čeká „normální život“ v banální, ale příhodně načasované podobě důstojníka husarského pluku, který už v zákulisí břínká ostruhami a odfrkuje jako kůň. N. N. Vsevoložskij. Jak užitečná byla tomu vyhublému, shrbenému civilovi ta hřmotná uniforma.

Ted' už bychom si neměli představovat Věročku, tu naivní, nešťastnou schovanku. Herečka, která ji ztvárnila, byla robustní, temperamentní bohémka. Tehdy byla už vdaná a usilovala o rozvod, aby si mohla vzít svého husara; nakonec se provdává třikrát. Její dopisy se nezachovaly. Vodila ho za nos? Byla do něj trochu zamilovaná? Nebyla do něj třeba zamilovaná víc než trochu, přesto však rozčarovaná jeho očekáváním krachu, jeho smyslným odříkáním? Nepřipadalo jí třeba, že je stejně jako on uvězněná v jeho minulosti? Pokud pro něj láska odjakživa představovala porážku, proč by tomu s ní mělo být jinak? Když se provdáte za milovníka dámských nožiček, nemělo by vás překvapit, až ho najdete schouleného ve svém botníku.

Když v dopisech pro ni vzpomínal na tu cestu, dělal skryté narážky na slovo „zástrčka“. Šlo o zámek na dveřích kupé, na jejích rtech, na jejím srdci? Anebo zámek na jeho vlastním těle? „Víš, co to byla Tantalova muka?“ napsal. Tantalovi bylo souzeno, aby ho v podsvětí mučila nekonečná žízeň; byl až po krk ve vodě, kdykoli však sklonil hlavu, aby se napil, řeka před ním ustoupila. Máme si z toho vyvodit, že se ji pokusil políbit, ale kdykoli se k ní natáhl, ona ustoupila a nedala mu okusit svých vlahých rtů?

Na druhou stranu, když je za rok všechno bezpečné a stylizované, napíše jí tohle: „Na konci svého dopisu říkáš: ‚Vřele tě líbám.‘ Jak? Myslíš tím jako tenkrát, toho červnového večera, v kupé vlaku? I kdybych se dožil sta let, nikdy na ty polibky nezapomenu.“ Z května se stal červen, z plachého nápadníka příjemce bezpočtu polibků, zástrčka je teď povytažená. Je pravda tohle, nebo je pravda tamto? My bychom teď chtěli, aby to tenkrát bylo úhledné, jenže ono to je úhledné jen vzácně; ať již do toho srdce zatáhne sex, nebo naopak.